

Zheltova M.O.

Zaporizhzhya National University

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF CREATIVITY OF SPECIALIST IN FOOD INDUSTRY

Summary

The article highlights the results of theoretical analysis of the problem of creativity of specialist in food industry. The importance of creativity for catering experts has been substantiated. There has been considered the difference between the concepts of «creative abilities» and «creativity». The analysis of domestic and foreign concepts of creativity has been carried out. Creativity is seen as the ability to create, the ability for creative acts that lead to new and unusual vision of problems or situations. Different approaches to understand creativity as a product of activity; as a process of external conditions' influence; as a creative process; as a quality of a personality have been singled out. There has been shown the elaborated current state of this problem and prospects for its solution.

Keywords: creativity, creative activity, endowments, creative abilities, creative potential, creative personality, divergent thinking, catering technologist.

УДК 159.9:159.923:303.687

ДІАГНОСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОЕКЦІЙНИХ МЕТОДИК У ВИВЧЕННІ ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІКАРІВ-ХІРУРГІВ

Никоненко І.О.

Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

Стаття присвячена теоретико-методологічному розгляду особливостей використання проективного методу дослідження особистості. Проаналізовані різні підходи у психології щодо розуміння феномену проєкція. Висвітлені основні методологічні засади, які вплинули на становлення проективного методу у психології та сприяли розвитку використання проективних методів дослідження. У статті розглянуто практичні засади використання проективної методики «Конструктивний малюнок людини» В. Лібіна, А. Лібіної з метою вивчення особистісних чинників лікарів-хірургів. Виокремлено психодіагностичні можливості та обмеження практичного використання тесту в інтерпретації графічного зображення людини респондентом.

Ключові слова: проєкція, проективний метод, графічний малюнок людини, раціональний тип особистості, особистісні чинники, лікарі-хірурги.

Постановка проблеми. Професійне визначення лікарів-хірургів супроводжується впливом на їх психічний стан інтенсивних умов праці, що відбивається на формуванні особистісних деформацій спеціаліста. Виникнення особистісних деформацій лікарів-хірургів обумовлено емоційно-напруженими умовами праці, високою інтенсивністю професійної діяльності, хронічним дефіцитом часу та стресами, які викликані умовами хірургічної діяльності.

На нашу думку, лікарям-хірургам щоб бути успішними спеціалістами властиво раціоналізувати події оточуючого середовища та ментально реагувати на складності, які виникають у їх професійній діяльності. Враховуючи зазначене вище ми вважаємо, що лікарі-хірурги належать до раціонального типу особистості (І. Майєрс-Бріггс). Раціональний тип особистості надає перевагу можливості планувати свою діяльність, швидко приймати рішення, максимально чітко формувати поточні та майбутні завдання. Це пов'язано з тим, що хірургія як напрям медицини вимагає від спеціаліста бути емоційно-стабільним та рішучим у прийнятті рішень, керуватися здоровим глуздом й не мати права на помилку під впливом емоцій, яка може негативно вплинути на здоров'я пацієнта.

Раціональний тип поведінки лікарів-хірургів характеризується пригніченням емоційних реакцій, що у майбутньому може негативно відобразитися

на фізіологічному стані спеціаліста. Слід враховувати, що не виражені пригнічені, емоційні реакції особистості належать до сфери несвідомого, вивчення якої можливе лише за допомогою проективного методу дослідження. Ми вважаємо, що особистість, якій властиво пригнічувати емоційні реакції досить обмежено («обережно») проявляє себе у взаємодії зі смислами, що містить стимульний матеріал проективних методик дослідження. Саме тому, використання проективної методики «Конструктивний малюнок людини» В. Лібіна, А. Лібіної дозволяє нам дослідити особливості лікарів-хірургів через візуалізації проектування на папері їх власного пригніченого емоційно-психологічного стану.

Таким чином, актуальність обраної нами теми дослідження обумовлена вивченням особистісних властивостей лікарів-хірургів як представників раціонального типу особистості з допомогою проективного методу дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проективний метод вивчення особистості виник на основі здійснення науковцями (Ф. Гальтон, В. Вундт) експериментальних досліджень, під час яких використовувались техніки вербальних асоціацій та візуальних стимулів. На початку ХХ ст. проективні методи дослідження особистості розпочали активно використовуватися у клінічній та терапевтичній практиці (А. Біне, Г. Мюррей, А. Лурія, Г. Роршах,

Р. Лазарус) [2; 5]. Розвиток використання проєктивних методів у практичній діяльності науковців сприяє становленню проєктивного підходу у психологічній науці. Проте представники різних психологічних теорій та підходів вбачали різну мету у використанні проєктивних методів дослідження особистості. У рамках психоаналітичного підходу науковці (Г. Мюррей, З. Фрейд, К. Хорні, М. Кляйн) звертали увагу на неусвідомлені мотиви особистості діяти певним чином, представники гештальтпсихології (Р. Лазарус, М. Вертгеймер, Дж. Брунер) сприяли вивченню неусвідомлених потреб особистості, діяльнісний підхід (Д. Леонт'єв, Е. Соколова) спрямований на вивчення особистісних смислів та представники персоналістичного підходу (Л. Олпорт, К. Левін) за допомогою проєктивного методу досліджували особливості взаємодії особистості з навколишнім середовищем.

На становлення проєктивного методу дослідження в психології вплинули ідеї американського психолога Л. Абна [5]. Науковець поєднав методологію психоаналізу й гештальт-терапію та стверджував, що проєктивні методи дослідження спрямовані на вивчення фундаментальних психологічних структур особистості. На нашу думку, фундаментальними структурами особистості слід вважати індивідуально-типологічні, психофізіологічні характеристики, потреби, мотиви, характер, здібності, бажання та установки, які спрямовують особистість до діяльності.

На сучасному етапі використання проєктивних методів є інформаційним інструментом у діагностичній (С. Бах, Р. Бернса, Ф. Гудінаф, А. Менегетті, В. Блейлер, Л. Бурлачук) та корекційній (О. Потьомкіна, Д. Харріса, В. Мухіна, Е. Романова, В. Олешкевич, Т. Яценко) роботі психологів та психотерапевтів. Також проєктивні методи є незамінними при взаємодії з дорослими та дітьми у клінічній практиці. Проте, слід зазначити, що загалом проєктивні методи дослідження особистості містять стандартизовану інтерпретацію, що є недоліком у пізнання індивідуальних особливостей психіки людини (Л. Франк, М. Ярошевський, Т. Яценко).

Виділення невіршених раніше загальної проблеми. Індивідуально-типологічні особливості представників медичної сфери вивчалися й раніше. Проте особливості вивчення особистісних властивостей лікарів-хірургів як представників раціонального типу особистості з допомогою проєктивних методів дослідження є всебічно не висвітленими.

Мета статті. Розкрити особливості використання проєктивного методу у дослідженні раціонального типу особистості (на прикладі лікарів-хірургів).

Виклад основного матеріалу. В основу розроблення проєктивних методів дослідження особистості покладено феномен проєкції, який вперше було відкрито та обґрунтовано З. Фрейд з метою опису патологічних симптомів параної. Психоаналітик зазначав, що проєкція є властивою й для психічно-здорових людей та виконує функцію захисного механізму особистості. У результаті дії захисного механізму проєкції особистісні мотиви, інтереси та бажання сприймаються людиною як ті, що належать оточуючим. Враховуючи вище зазначене, механізм проєкції захищає психіку особистості від її соціально-неприйнятних уявлень.

Поняття проєкції як об'єкт психологічного дослідження вперше було використано американським психологом Г. Мюрреєм. Науковець розглядав проєкцію як природну тенденцію особистості діяти під впливом власних потреб та інтересів [7, с. 129]. Основоположник гештальт-терапії Ф. Перлз зазначає, що проєкція є актуальною у емоційно-напру-

жених ситуаціях життєдіяльності особистості. Не в змозі впоратися з особистою емоційною напругою, людина неусвідомлено проєктує власні емоції, почуття та думки на інших. Представники персоналістичного напрямку в психології (Л. Франк, Г. Мюррей) наголошують на тому, що проєкція за своєю психічною природою є динамічною, тому може мати прояв у поведінці особистості. Вітчизняні психологи (С. Рубінштейн, Л. Бурлачук) при вивченні феномену проєкції поєднують його з перцептивним процесом. Це обумовлено тим, що перцептивна діяльність особистості опосередковує особистісне ставлення людини до її життєдіяльності.

Проаналізована нами наукова література свідчить, що вперше термін «проєктивні методи» вжито Л. Франком. На думку вченого особистість характеризується динамічністю, активністю та володіє власними потребами, бажаннями, судженнями та ідеями. Саме з допомогою проєктивних методів науковець здатний вивчати унікальні структури психічного життя особистості [11]. Л. Франк обґрунтував основні принципи, які знаходяться в основі проєктивного дослідження особистості, а саме:

1) досліджені особистісні властивості та здібності людини повинні інтерпретуватися як «система взаємопов'язаних процесів».

2) особистість, як об'єкт дослідження проєктивного методу, є відносно стійкою системою її динамічних процесів: мотиви, потреби, думки, емоції та особистісні настановлення.

3) зазначена у другому пункті система динамічних процесів особистості є активною та діє впродовж цього життя людини.

Проєктивні методи дослідження почали активно використовуватися у практичній діяльності психологів на початку 40-х років ХХ ст. Проте наковці активно дискутують щодо відповідності проєктивних методів основним психометричним нормам і психодіагностичним вимогам, серед яких: серед яких: надійність, валідність та стандартизація методик [5; 7]. Наслідком суперечок науковців щодо статусу цих методів у психології став розподіл психодіагностичних методів дослідження на об'єктивні та проєктивні. На думку Л. Бурлачука саме об'єктивні методи дослідження особистості відповідають усім психодіагностичним вимогам, проєктивні – навпаки, нехтують основними нормами дослідження [2]. Протилежної думки дотримується О. Соколова, яка стверджує, що проєктивні методи можуть характеризуватися валідністю та надійністю, але лише за умови компетентності та досвідченості експериментатора [10].

«Проєктивні методи – це техніки дослідження особистості, які побудовані на інтерпретації відповідей особистості на зовнішньо нейтральні стимули» (М. Конюхов) [5, с. 228]. Метою проєктивних методів є вивчення унікальних «суб'єктивних відхилень, особистісних інтерпретацій» важливих для людини життєвих ситуацій та їх взаємодію з оточуючими (О. Соколова) [9]. Головною відмінною рисою проєктивного методу дослідження від інших методів дослідження є вивчення унікального суб'єктивного світу особистості.

У роботі з лікарями-хірургами нами було вирішено використати проєктивну методу «Конструктивний малюнок людини» В. Лібіна, А. Лібіної, яка за технічною ознакою є графічною проєктивною методикою. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що слід диференціювати терміни «проєктивний метод» та «графічні методики». Проєктивний метод – психодіагностичний інструмент дослідження особистості, а графічні методики – є вужчим поняттям, проєк-

тивною технікою, яка передбачає створення особистістю графічного образу на вільну або задану тему.

Проективна методика «Конструктивний малюнок людини» передбачає використання стимульного матеріалу у вигляді зображених на папері геометричних фігур: трикутник, коло та квадрат. У процесі проведення методики респондентам необхідно намалювати на папері фігуру людини, використовуючи при цьому десять геометричних фігур із вище перерахованих. Малюнок особистості є проекцією її самовідчуття, актуальних у життєдіяльності особистості тривог, конфліктів та прагнень. К. Махвер зазначає, що характерними рисами зображеного респондентом малюнку є розмір фігури та його положення на папері, швидкість респондента при зображенні малюнку, особливості натиску та зміни ліній малюнку [6]. Враховуючи зазначене вище, слід вважати, що проективний малюнок людини є її самопрезентацією.

Самопрезентація особистості за допомогою конструктивних малюнків фігури людини відображає особливості її поведінки, властивостей нервової системи, риси характеру, стиль міжособистісних відносин та особливості психологічних та психофізіологічних характеристик. Графічне відображення думок особистості, її переживань та ставлень є унікально здатністю людини виразити себе. Ми вважаємо, що використання проективно-графічної методики у дослідженні лікарів-хірургів дозволить нам холістично вивчити латентні особливості психічної діяльності спеціалістів. Саме з поглядів холістичного напрямку в психології проективний метод вивчає «способи організації індивідом свого фізичного й соціального досвіду, суб'єктивних уявлень про себе та своє соціальне оточення» (О. Соколова) [10].

Конструктивний малюнок людини є психодіагностичним засобом, що володіє важливими для експериментатора можливостями у діагностиці особистості. Однак використання малюнкових, проективних методів дослідження особистості супроводжується вірогідністю неякісної інтерпретації зображеної респондентом фігур людини. Отже, успішним критерієм інтерпретації малюнку є усвідомлення експериментатором кінцевої мети дослідження. У зв'язку з цим Т. Зінкевич-Евстігнеева виділяє такі три підходи на яких може базуватися інтерпретація малюнку: клінічний, дослідний та психологічний [4].

Клінічний підхід інтерпретації малюнку припускає отримання клінічної картини симптомів респондента, дослідний підхід застосовується у випадках формування експериментатором суджень щодо індивідуально-типологічних особливостей респондента, а психологічний підхід передбачає складання психологічного висновку з приводу актуального психічного стану респондента разом з зафіксованими рекомендаціями експериментатора. Враховуючи мету нашого дослідження з приводу вивчення особистісних чинників лікарів-хірургів, ми базуватимемося на дослідницькому підході інтерпретації проективної методики «Конструктивний малюнок людини» В. Лібіна, А. Лібіної.

А. Вангер акцентує увагу на тому, що з метою доцільної інтерпретації малюнку користуватися лише технічними показниками методики є недостатнім, оскільки експериментатор повинен володіти загальним, логічним аналізом та розглядати зображений графічний образ у взаємозв'язку з окремими його частинами [3]. Ми солідарні з науковцем у цьому

питанні та вважаємо, що окрім зазначеного вище необхідно враховувати особливості професійної діяльності лікарів-хірургів.

На нашу думку, внаслідок професійної діяльності лікарів-хірургів зазнають змін усі сфери психічного життя особистості. Якщо усвідомлені для особистості психологічні новоутворення існує можливість вивчати за допомогою анкетування, стандартизованих (або нестандартизованих) тестів, то сферу несвідомого – лише за допомогою проективного методу. Створення графічного образу людини найменше піддається контролю свідомості (С. Романова, О. Потьомкіна), тому малюнок на задану тему є важливим психодіагностичним засобом [9]. Справа у тому, що завдяки використанню респондентами геометричних фігур у створенні образу людини, згідно методики В. Лібіна, А. Лібіної, ми маємо можливість вивчати особистісні властивості лікарів-хірургів, латентні та неусвідомлені тенденції поведінки спеціалістів.

На наш погляд, важливим аспектом психографічної методики є аналіз індивідуально-типологічних властивостей особистості (І. Павлов) та властивостей нервової системи, як основи динамічної характеристики психіки особистості (Б. Теплов, В. Небілицин) [8]. Слід зазначити, що психографічна методика за методологічним спрямуванням є идеографічним, індивідуально-орієнтованою технікою. Идеографічна сутність методики відображена у суб'єктивному процесі оперування геометричними фігурами з метою конструювання графічного зображення людини. Тому, використання зазначеного психографічного методу надає нам інформацію з приводу особливостей самоприйняття лікарів-хірургів.

Висновки і пропозиції.

1. З допомогою теоретико-методологічного аналізу літератури визначено, що проективні методи дослідження особистості використовуються у діагностичній та корекційній практиці психологів з метою дослідження несвідомих психічних процесів особистості, її потреб, інтересів, прагнень та особливостей поведінки. Передумовою виникнення проективних методів дослідження слід вважати експериментальні дослідження здійснені В. Вундтом та Ф. Гальтона. На розвиток та становлення проективного підходу у психології вплинули концептуальні засади психологічних теорій та підходів, серед яких: психоаналіз, гештальтпсихологія, діяльнісний та персоналістичний підходи.

2. Обґрунтовано, що лікарі-хірурги належать до раціонального типу особистості. Це пов'язано з тим, що хірургічна діяльність вимагає від спеціаліста бути емоційно-стриманим та рішучим у прийнятті рішень. Саме тому лікарям-хірургам властиво ментально реагувати на складності, які виникають у професійній діяльності.

3. Висунуто припущення, що використання проективної методики «Конструктивний малюнок людини» В. Лібіна, А. Лібіної надасть нам можливість холістично вивчати індивідуально-типологічні риси та їх латентні особливості психічної діяльності. Оскільки зображений конструктивний малюнок людини є своєрідною самопрезентацією спеціалістів.

4. Стверджено, що з метою дослідження особистісних чинників лікарів-хірургів ми базуватимемося на дослідницькому підході інтерпретації проективної методики. Дослідницький підхід передбачає формування експериментатором суджень щодо індивідуально-типологічних чинників лікарів-хірургів.

Список літератури:

1. Беллак Л. О проблемах концепции проекции. Теория апперцептивного искажения // Проективная психология. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 10–29.
2. Бурлачук Л. Ф. Введение в проективную психологию. – Киев: Ника-Центр, 1997. – 128 с.
3. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты: Иллюстрированное руководство. – М.: Изд-во «ВЛАДОС-ПРЕСС», 2005. – 160 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Кудзилов Д. Б. Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2003. – 144 с.
5. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За аг. ред. М. С. Корольчука – К.: Ельга, Ніка-центр, 2004. – 400 с.
6. Маховер К. Проективный рисунок человека / Пер. с англ. – М.: Смысл, 2000. – 154 с.
7. Проективная психология / Пер. с англ. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКС-МО-Пресс, 2000. – 528 с.
8. Психографический тест: конструктивный рисунок человека из геометрических форм / А. В. Либин, А. В. Либина, В. В. Либин. – М.: Эксмо, 2008. – 368 с.
9. Романова Е. С., Потемкина О. Ф. Графические методы в психологической диагностике. – М.: Дидакт, 1992. – 256 с.
10. Соколова Е. Т. Проективные методики исследования личности. – М.: МГУ, 1980. – 68 с.
11. Франк Л. Проективные методы изучения личности / Л. Франк // Проективная психология. – 2000. – С. 68-83.

Никоненко И.А.

Институт социальной и политической психологии
Национальной академии педагогических наук Украины

ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРОЕКТИВНЫХ МЕТОДИК В ИЗУЧЕНИИ ЛИЧНОСТНЫХ ФАКТОРОВ ВРАЧЕЙ-ХИРУРГОВ

Аннотация

Статья посвящена теоретико-методологическому рассмотрению особенностей использования проективного метода исследования личности. Проанализированы разные подходы в психологии по поводу понимания феномена проекции. Освещены основные методологические заповеди, которые повлияли на становления проективного подхода в психологии и способствовали развитию использования проективного метода исследования личности. В статье рассмотрены практические заповеди использования проективного метода «Конструктивный рисунок человека» В. Либина, А. Либиной с целью изучения личностных факторов врачей-хирургов. Выделены психодиагностические возможности и ограничения практического использования теста в интерпретации графического изображения человека респондентом.

Ключевые слова: проекция, проективный метод, графический рисунок человека, рациональный тип личности, личностные факторы, врачи-хирурги.

Nikonenko I.O.

Institute of Social and Political Psychology,
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

DIAGNOSTIC POTENTIAL OF PROJECTIVE METHODS IN THE STUDY OF PERSONAL FACTORS OF SURGEONS

Summary

The article is devoted to theoretical and methodological review of the peculiarities of using of projective method of personality research. Different approaches in the psychology to understanding of the phenomenon of projection have been analyzed. The basic methodological principles, which have influenced the formation of projective approach in the psychology and promoted development of application of projective method of personality research, have been provided. The article describes the practical principles of the use of the projective method the «Human Figure Constructive Drawings» of V. Libin, A. Libina with the aim to study personal factors of surgeons. Psychodiagnostic possibilities and limitations of the practical use of the test in the interpretation of the structural picture of man have been identified.

Keywords: projection, projective method, Human Figure Constructive Drawings, rational personality type, personal factors, surgeons.